

УДК 346.544.2(477)

М.М. ПАРХОМЕНКО, Красноармійський індустріальний інститут ДонНТУ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ключові слова: органічне виробництво, якість сільськогосподарської продукції, сертифікат, сертифікація органічного виробництва

Зростання загальної чисельності людства ще у минулому столітті змусило замислитися про необхідність підвищення родючості земель задля боротьби з вірогідним голодом на планеті. У погоні за продуктивністю на зміну натуральним прийомам господарювання прийшли промислові, які, маючи на меті нарощування врожайності культур, передбачають обов'язковою умовою використання на значних сільськогосподарських площах синтетичних хімічних речовин у кількостях, які перевищують ємність сільськогосподарського середовища. Такий метод господарювання, відомий як екстенсивне землеробство, широко застосовувався у другій половині ХХ-го століття і продовжує застосовуватися сьогодні, заподіюючи значної шкоди довкіллю та призводячи до зниження якості сільськогосподарської продукції [1].

Органічна ж продукція забезпечує реальну вигоду для навколишнього середовища та здоров'я споживачів, які надають перевагу використанню органічних методів виробництва (відсутність ГМ-компонентів, синтетичних добрив, отрутохімікатів тощо), а тому споживачі готові сплачувати додаткову цінову надбавку за сертифіковану органічну їжу [2]. В Україні вже також існує категорія людей, передусім, у великих містах, які мають мотивацію до споживання органічних продуктів і готові платити за них вищу на 40-50% або й більшу ціну. Ця група споживачів створює початкову нішу органічній продукції в Україні, а отже для формування внутрішнього ринку такої продукції у майбутньому [3]. Не-

обхідність розвитку органічного виробництва в нашій країні та його правового регулювання обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Теоретико-правові питання забезпечення якості продукції досліджували сучасні вчені, зокрема, О.В. Зверева [4], М.М. Кузьміна [5], В.К. Мамутов [6], В.Ф. Опришко [7], В.М. Огризков [8] тощо, але проблема правової регламентації органічного виробництва в Україні потребує додаткового дослідження. Тому метою статті є: на основі аналізу визначити роль органічного виробництва для подальшого розвитку країни та напрями розвитку його правового регулювання. Новизна роботи полягає у визначенні органічного виробництва як основного фактору, що сприяє поліпшенню якості продукції рослинництва, тваринництва, ґрунтів, води та всього громадського життя й економіки; наданні позитивної оцінки Проекту Закону «Про органічне виробництво» та обґрунтуванні необхідності його доопрацювання та розроблення і прийняття у його розвиток низки підзаконних актів, основними з яких стали б Правила органічного виробництва; наданні пропозиції щодо заборони на використання антибіотиків, будь-яких гормональних препаратів та ветеринарних препаратів в органічному виробництві; застосуванні заходів державної підтримки розвитку органічного виробництва.

За визначенням Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), органічне сільське господарство – це сільськогосподарська система, що сприяє збереженню навколишнього середовища, соціально та економічно підтримує виробництво здорових продуктів харчування, волокна і т.п. Воно уникає використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, при цьому активно використовує натуральні природні препарати з метою збільшення природної родючості ґрунтів, стійкості рослин і тварин до захворювань [9].

В Україні вперше поняття органічного виробництва з'явилося у проекті Закону «Про

органічне виробництво», згідно з яким органічне виробництво – це діяльність операторів, що застосовують принципи, правила та методи органічного виробництва на всіх етапах його виробництва, які дозволяють виготовляти натуральні продукти з оздоровчими властивостями; а також зберігати та відновлювати природні ресурси у процесі виробничої діяльності.

Проект закону було прийнято у першому читанні 01.02.2011 р. [10], 21.04.2011 р. цей Закон був ухвалений Верховною Радою, але й досі залишається не підписаним. Проектом закону про органічне виробництво визначаються правові, економічні, соціальні та організаційні основи ведення органічного сільського господарства, вимоги щодо вирощування, виробництва, перероблення, сертифікації, етикетування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини. Проте слід погодитись з Президентом у тому, що цей закон не може бути підписаний, через те, що «не забезпечує системного вирішення всього комплексу питань у сфері органічного виробництва, не відповідає Конституції України, та ряду інших нормативно-правових актів [10].

Перш за все, слід відмітити, що закон загалом не встановлює ніяких вимог до органічного виробництва. Згадування про Правила, які треба розробити, та які будуть підміняти собою закон, навряд чи можливо назвати вдаюю ідеєю. Мабуть саме тому щодо вказаної норми народними депутатами було направлено чотири поправки, які було враховано й у другому читанні це поняття звучало вже по новому: органічне виробництво – цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів та для використання на нехарчові цілі, метою якої є отримання органічної продукції на всіх її стадіях виробництва і враховує вимоги щодо вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та спрямоване на покращення основних показників стану здоров'я населення, охорони довкілля, забезпечення раціонального використання і відтворення ґрунтів та ін-

ших природних ресурсів. Органічне виробництво передбачає сертифіковану діяльність операторів відповідно до закону [11].

Проектом Закону «Про органічне виробництво» визначаються положення, відповідно до яких органічна продукція повинна відповідати вимогам, встановленим для такої ж продукції, виробленої конвенційним (неорганічним) способом. Згідно з документом виробництво має вважатися органічним лише після отримання відповідного сертифікату на виробництво органічної продукції і має виготовлятися виключно з органічної сировини, яка відповідає вимогам цього закону. Відповідно до нього в органічному виробництві має бути заборонено використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених з ГМО: як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок. Також забороняється застосовувати хімічні препарати захисту рослин та добрив, використання іонізуючої радіації для обробки органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка використовується в органічних харчових продуктах чи кормах [11].

Як бачимо, зазначені раніше недоліки залишилися. Чіткі критерії знову відсутні і не зрозуміло яким саме вимогам повинна відповідати продукція, що є результатом органічного виробництва. Мабуть тому у зарубіжних країнах прийнято застосування поняття «органічний продукт», який вважається найбільш прийнятним. По-перше, цей термін введено в європейське законодавство, на яке зорієнтована Україна. По-друге, практика маркування молочних біопродуктів у нашій країні (біоюгурти, біомолоко, біокефір, тощо) не дозволяє використовувати термін ВІО для визначення органічного статусу продукту і може вкрай заплутати споживача. Термін «екологічно чистий продукт» та його аналоги «вирощено в екологічно чистій зоні», «екологічно чисто» вживаються деякими українськими виробниками у маркуванні їхніх продуктів, але таке декларування в нашій країні є мало переконливим, адже не має під собою законодавчої основи [12]. Вбачається, що за аналогією із

Законом України «Про дитяче харчування», в органічному виробництві слід заборонити також використання антибіотиків, будь-яких гормональних та ветеринарних препаратів.

Незважаючи на певні успіхи у напрямі розвитку органічного виробництва, в Україні ще не сформована повноцінна інфраструктура ринку органічної продукції, яка б дозволила забезпечити вільний та прозорий рух органічної сільськогосподарської продукції.

Аналітики стверджують, що однобічний розвиток органічного виробництва в нашій країні спричинений незавершеністю законодавчої та нормативно-правової бази, яка б чітко окреслила державну політику у сфері органічного виробництва, створила умови для законодавчого визнання та захисту органічних продуктів, формування національної системи сертифікації, затвердження правил, стандартів і чіткої, ефективної системи державної підтримки та стимулювання розвитку органічного виробництва. Експертні оцінки земель в Україні вказують на наявність у нас досить великої кількості сільськогосподарських угідь, підходящих для використання в органічному виробництві. За даними доктора сільськогосподарських наук М. Шикучи, у країні є близько восьми мільйонів гектарів екологічно чистих чорноземних земель. Ці землі охоплюють чотири значні масиви та включають Північно-Полтавський, Північно-Східно-Луганський, Вінницько-Прикарпатський і Південно-Подільський регіони України. Крім того, є багато земель (приблизно вдвічі більше названого числа), розкиданих окремими ділянками у різних регіонах країни. Вони також придатні для ведення органічного сільського господарства [3]. Однак відсутність чіткої законодавчої бази, відсутність екологічного мислення як у виробників, так і у споживачів, а також відсутність фахівців у сфері органічного виробництва робить розвиток органічного виробництва дуже повільним.

Перед виробниками органічних продуктів гостро стоїть питання реалізації, оскільки внутрішній ринок таких продуктів в Україні

ще не створено. А споживачам необхідні гарантії, що запропоновані продукти справді є органічними. Сполучною ланкою між двома сторонами – виробниками та споживачами може бути саме чітко розроблена правова база та розвинута система сертифікації виробленої продукції. Виробники знаходять вихід із ситуації у співпраці із закордонними й міжнародними сертифікаційними структурами. Уже є вітчизняні господарства, які отримали сертифікати органічного виробництва у ФРН та Швейцарії [3].

Державною цільовою Програмою розвитку села на період до 2015 р. планується довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 %, передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації [13].

Обізнані споживачі прагнуть уникати опромінених продуктів, генетично модифікованих, вирощених із застосуванням хімічних добрив або гормональних препаратів. Перелічені продукти виробляються за допомогою так званих інтенсивних технологій, які пов'язані у певній мірі з ризиками їх вживання. Органічне виробництво – широке поняття, яке включає не лише землеробство як основу сільського господарювання, а й рослинництво (овочівництво, садівництво, створення кормової бази), тваринництво, птахівництво, розведення риби, бджільництво, лісове господарство, переробну промисловість тощо. Та у всіх своїх проявах органічне виробництво потребує чіткого врегулювання. Наприклад, у тваринницьких господарствах, які працюють на засадах органічного виробництва, строго заборонено використання добавок і гормональних препаратів для стимулювання приросту, а також антибіотиків. Здійснюється суворий контроль виробництва на всіх його стадіях: дотримання чистоти кормів, землі, води та багатьох інших правил. Це дозволяє вирощувати здорових тварин, які дають чисте

м'ясо та молоко, шкіру та хутро. До речі, органічне молоко – чистий білок, надзвичайно поживний продукт, основа дитячого та дієтичного харчування [12].

Споживачам важливо мати впевненість, що куплені продукти не просто безпечні, а й корисні. Тому більшість з нас свідомо прагнуть до підвищення якості споживання та здорового способу життя, які є невід'ємними складовими повноцінного здоров'я. Світовий споживчий ринок стає все більш органічним, тобто кількість органічних продуктів на прилавках з кожним роком зростає. Таким чином виробники і торгівля відповідають на підвищений попит споживачів щодо органічних продуктів.

У різних країнах світу все більше споживачів віддають перевагу зеленим ринкам, органічним супермаркетам або відділам органічних продуктів у звичайних магазинах. У європейських країнах діють норми та стандарти Європейського Союзу й Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM). Недержавна організація IFOAM об'єднує понад сімсот активних організацій-учасників у більш як ста країнах світу. Документи ЄС і Міжнародної федерації встановлюють принципи й регулюють загальні підходи й вимоги до органічного виробництва. Відповідно до цих документів на національному рівні в більшості країн діють компанії чи організації, які мають відповідну акредитацію IFOAM.

Зацікавлені організації в Україні активно вивчають досвід європейських держав із розвитку ринку органічних продуктів. Швейцарія належить до країн-лідерів в галузі органічного сільськогосподарського виробництва. Бюро співробітництва при посольстві Швейцарії в Україні навчає українських фахівців органічним методам ведення господарства, залучення виробників у процеси розвитку внутрішнього ринку України й зовнішніх взаємодій із відповідними структурами за кордоном. Господарства Вінницької, Одеської, Тернопільської і ряду інших областей актив-

но освоюють органічне виробництво в рамках українсько-швейцарського партнерства. В Україні також працює представництво Control Union Ukraine, член міжнародної організації з сертифікації органічного виробництва. Низка українських господарств із різних регіонів країни пройшли сертифікацію у згаданому представництві. Це дає їм можливість торгувати в країнах, які є членами Control Union World Group [2].

Спеціалісти сертифікаційної компанії Skal International після кількох років роботи в Україні дійшли висновку: у нашій країні немає істотної необхідності дотримуватися тривалого терміну перехідного періоду від традиційних форм господарювання до органічного виробництва. Розроблена й затверджена в Європейському Союзі система інспекцій дозволяє здійснювати всебічний контроль над дотриманням усіх норм і вимог органічного виробництва в сертифікованих українських господарствах. У країнах Західної та Східної Європи, США, а також у деяких країнах із перехідною економікою проведено теоретичні обґрунтування, розроблено законодавчу базу й впроваджено у виробництво різні напрями альтернативного сільського господарства [1].

У країнах з розвинутою економікою не лише споживачі віддають перевагу органічним продуктам, але й численні виробники, включаючи органічні продукти у сферу послуг. Так, лондонський отель Rits став першим у Великій Британії у справі запровадження у своєму ресторані органічного харчування. Таке рішення керівництва Rits стало відповіддю на зростаючий попит споживачів, адже вживати здорову їжу стало модно. Ініціативу підтримали фахівці готельного бізнесу, які прагнуть залучити до себе клієнтів, прихильників органічного споживання, пропозицією сучасного та престижного обслуговування [12].

У багатьох країнах світу зростає популярність медичних клінік, які пропонують паціє-

нтам індивідуальні методики оздоровлення, базуючись зокрема на органічній їжі та активних методах відпочинку. Косметичні салони, дитячі оздоровчі табори також все більше застосовують принципи використання органічних продуктів.

Європейський Союз, США, Канада, Японія та інші країни світу звернулися до органічного виробництва, керуючись вимогами сучасності, коли здоров'я людини – понад усе.

Країни Прибалтики та Росія також приділяють значну увагу розвитку органічного виробництва і наповненню споживчого ринку здоровими товарами. У Росії першим кроком національної програми «Здоров'я нації» стало виробництво органічного дитячого харчування. На кожну упаковку дитячого харчування здійснюється більш як дві сотні контрольних операцій. Адже контроль за дотриманням правил органічного виробництва – одна з головних умов забезпечення гарантій якості для споживача [2].

Досвід зарубіжних країн показує, що розвиток органічного виробництва можливий лише за умови державної підтримки. Уряди багатьох країн із метою заохочення фермерів запроваджувати нові форми ведення сільськогосподарської діяльності та підтримки господарств на період конверсії, коли можливі фінансові збитки, надають їм відповідну фінансову допомогу. Наприклад, у 2001 р. у Польщі «органічні» господарства отримували субсидії в розмірі 108 дол. США на кожні 100 га ріллі, 38 дол. США у розрахунку на гектар пасовища (луки) і близько 150 дол. США на кожний гектар багаторічних насаджень. Крім того, держава також частково компенсувала вартість проведення сертифікації «органічних» господарств. В Ірландії господарства розміром менше 3 га в період конверсії отримують дотацію у розмірі 242 євро/га, а після отримання статусу «органічного» господарства – 121 євро/га. Для господарств, що мають земельні площі від 3 до 40 га, ця підтримка відповідно становить 181 і 91 євро/га [14].

Поширеною є думка про високі ціни на органічні продукти. Звичайно, фактор ціни завжди важливий для споживачів. З однієї сторони, високоякісна продукція не буває дешевою. З іншої сторони, здорове споживання не може бути прерогативою багатих людей, а має бути доступним більшості споживачів.

Відомо, що в країнах Євросоюзу «органіка» коштує досить дорого. Це пов'язано з тим, що органічне виробництво в ЄС застосовується переважно у невеликих фермерських господарствах, отож об'єктивно має територіальні обмеження, а значить і високу собівартість. Але зовсім іншу картину можна побачити у США та Канаді, де органічне продукування поставлено на виробничу основу, тобто є масовим, а значить доступним. Представникам українських споживчих організацій, які відвідували США у 2004 р., довелося ознайомитися із ситуацією у чотирьох штатах. Органічне сільське господарство, а також його продукція забезпечують реальну вигоду для навколишнього середовища та здоров'я споживачів, які надають перевагу використанню органічних методів виробництва (відсутність ГМ-компонентів, синтетичних добрив, отрутохімікатів тощо), а тому – готові сплачувати додаткову цінову надбавку за сертифіковану органічну їжу [15].

Отже розвиток органічного виробництва за умови державної підтримки здатний забезпечити виробництво достатньої кількості органічної продукції, що буде сприяти зросту вітчизняного сільського господарства, та стане досить значущою складовою підвищення рівня здоров'я нації.

Вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки:

Органічне виробництво покликане поліпшувати якість продукції рослинництва, тваринництва, ґрунтів, води та всього нашого життя. Проект Закону «Про органічне виробництво» є початком нормотворення в досліджуваній галузі, який потребує певного доопрацювання та

подальшої розробки і затвердження низки підзаконних актів, основними з яких стали б Правила органічного виробництва.

Вбачається, що за аналогією із Законом України «Про дитяче харчування», в органічному виробництві слід заборонити використання антибіотиків, будь-яких гормональних препаратів та ветеринарних препаратів.

Досвід зарубіжних країн показує, що розвиток органічного виробництва можливий лише за умови державної підтримки. Розвиток органічного виробництва за умови державної підтримки здатний забезпечити виробництво достатньої кількості органічної продукції, що буде сприяти зросту вітчизняного сільського господарства, та стане досить значущою складовою підвищення рівня здоров'я нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тибурський Ю. Екологічне сільське господарство: кроки назустріч : Крок перший: екологічне землеробство : посібник / Ю. Тибурський, В. Підліснюк, У Солтисьяк ; за ред. В. Підліснюк. – К. : Вид-во Нац. аграрного ун-ту, 2006. – 80 с.
2. Кітраль О. Органічний продукт. Вирощений без хімії і... сертифіката [Електронний ресурс] / О. Кітраль, Н. Бородачова // Дзеркало тижня. – 07.08.2004. – № 31.
3. Милованов Є. Тенденції розвитку ринку української органічної продукції / Є. Милованов // Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції : матеріали наук.-практ. семінару / тези докл. (м. Львів, 31 березня 2004 р.). – Львів, 2004. – С. 37–42.
4. Зверева Е. В. Хозяйственно-правовая защита потребительского рынка : монография / Е. В. Зверева. – Луганск : Ноулидж (Донецкое отделение), 2010. – 396 с.
5. Кузьміна М. М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / М. М. Кузьміна. – Х., 2010. – 20 с.
6. Мамутов В. К. Экономика и право : сб. науч. тр. / В. К. Мамутов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 207 с.
7. Опрышко В. Ф. Качество продукции: управление и право / В. Ф. Опрышко. – Киев : Вища школа, 1982. – 224 с.
8. Огрызков В. М. Основы правового регулирования качества продукции / В. М. Огрызков. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Изд-во стандартов, 1976. – 352 с.
9. Милованов Є. В. Органічне сільське господарство: перспективи для України / Є. В. Милованов // Посібник українського хлібороба за 2009 р. : наук.-практ. зб. Ін-ту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва. – Х., 2009. – С. 257.
10. Пропозиції Президента до Закону «Про органічне виробництво» : від 19.07.2010 р., № 7003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=38338.
11. Проект Закону України «Про органічне виробництво» : від 19.07.2010 р., № 7003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=38338.
12. Мельничук М. В. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про органічне виробництво» : від 19.07.2010 р., № 7003 [Електронний ресурс] / М. В. Мельничук. – Режим доступу: <http://www.Organic.com.ua>.
13. Лунеев Л. Органічні продукти: комерція чи здоров'я? / Леонід Лунеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.potrebitel.net.ua./print/2284>.
14. Шлапак В. О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні / В. О. Шлапак // [«Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції» : матеріали наук.-практ. семінару (м. Львів, 31 березня 2004 р.). – Л. : Львів. політехніка. – С. 30–33.

15. Берлач Н. А. Становлення органічного сільського господарства в Україні: адміністративно-правовий аспект / Н. А. Берлач // Право України. – 2010. – № 4. – С. 314–321.

Пархоменко М. М. Правове регулювання органічного виробництва в Україні / М. М. Пархоменко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 546–552 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11pmmvvi.pdf>

Розглянута проблема правового регулювання органічного виробництва в Україні та необхідність його розвитку з метою підвищення якості сільськогосподарської продукції.

Пархоменко М.Н. Правовое регулирование органического производства в Украине

Рассмотрена проблема правового регулирования органического производства в Украине и необходимость его развития с целью повышения качества сельскохозяйственной продукции.

Parhomenko M.M. The Legal Adjusting of Organic Production in Ukraine

The problem of the legal adjusting of organic production in Ukraine and necessity of it development with the purpose of upgrading agricultural produce is examined.